

Høringsuttalelse om

Utredning om dokumentasjons- og formidlingskonsept for historien om den kalde krigen

Som landets ledende utdanningsinstitusjon for studier av etterkrigshistorie observerer vi ved Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH) ved Universitetet i Oslo hvordan den kalde krigen, som de fleste av de ansatte bærer med seg egne minner og forestillinger om, fremtrer som noe fjernt og annerledes for den oppvoksende slekt. Den kalde krigen er historie: Den tilhører fortiden, om enn forholdsvis nær fortid. Som all fortid står den i fare for å oppleves som uinteressant og irrelevant av de som ikke selv gjennomlevde den. Museer kan bringe nytt liv i fortiden ved å gjøre historien levende og relevant for nåtidens mennesker. Ambisjonen om å etablere et kaldkrigsmuseum – et dokumentasjons- og formidlingskonsept for historien om den kalde krigen – må derfor hilses velkommen.

Fordi stadig færre vil ha en egen opplevelse av den kalde krigen, vil forestillingene om den bli stadig mer preget av hvordan den formidles: gjennom skrift, bilder og gjenstander. Hvilken og hva slags historie et norsk kaldkrigsmuseum forteller om den kalde krigen, er derfor viktig – og vil bli viktigere – for hvilke forestillinger som vil feste seg. Derfor finner IAKH det nødvendig å uttrykke en viss bekymring for hvilket bilde av den kalde krigen som vil bli formidlet gjennom et kaldkrigssenter i tråd med utredningen. Vi vil understreke at vår uro ikke går på valg av lokalisering eller løsning for øvrig: organisatorisk eller bygningsmessig. Den kalde krigen som fremtrer i utredningen, er imidlertid skjevt og ensidig fremstilt, og synes ikke på noe vis å være festet i nyere kaldkrigsforskning – knapt nok i kaldkrigshistorisk forskning overhodet. Utredningen synes å bære preg av et totalt fravær av kaldkrigshistorisk kompetanse. Resultatet er blitt en fremstilling der hovedelementet i den kalde krigen, nemlig den intense ideologiske konflikten mellom ulike tenke- og levesett i henholdsvis de kommunistiske diktaturene styrt fra Moskva i øst og de kapitalistiske demokratiene allierte med USA i vest, er så godt som fraværende. Det eksistensielle elementet i den kalde krigen er redusert til frykten for gjensidig utslettende atomkrig. Det hverdagseksistensielle dramaet som lå til grunn for våpenkappløpet og atomopprustningen, feies under teppet. Dermed blir det langt på vei umulig å forstå hvorfor Norge søkte en allianse med USA og slo inn på en utenriks- og forsvarspolitik som gjorde landet til et mulig atomangrepsmål.

Utredningens ensidige og ufaglige fremstilling av den kalde krigen kommer tydelig til uttrykk i omtalen av kommunismen. Kommunismen og kommunister er i forbausende grad fraværende, både gjennomgående i teksten og f.eks. i figuren (s 62) over formidlingsperspektiver. De få gangene kommunismen nevnes, er det gjerne i form av overvåking eller utfrysing av kommunister. At kommunistfrykten – enten den var overdreven eller ikke – hadde et reelt grunnlag i erfaringer med kommunisters overtakelse av makten i Øst-Europa med påfølgende forfølgelse og drap av politiske motstandere og avskaffelse av demokrati og ytringsfrihet, nevnes knapt. Utredningen synes låst i et ønske om å behandle partene i den kalde krigen symmetrisk, hvilket gir utslag som formuleringen om "fienderetorikk" på side 68 (kursivering lagt til): "Særlig fra 1948 og tidlig på 50-tallet hvor Stalin måtte skape kontroll i Sovjetunionen for å konsolidere sin posisjon og tilsvarende skjedde i Vest (Ref. Gerhardsen, Kråkerøytalen i 1948 som var et sterkt angrep på kommunistene i Norge)." Her fremstilles Stalins propaganda, som var ledsaget av vilkårlige og voldelige maktovergrep, som en nødvendighet, og sidestilles med Arbeiderpartiets kamp mot norske kommunister på arbeidsplasser og i politikken. Likeså er det påfallende hvor misvisende innholdet i og bakgrunnen for den ideologiske konflikten blir fremstilt i beskrivelsen av formidlingsperspektivet Ideologi og politikk (s 65):

Etter tapt kamp er det behov for gjenreisning, og makthavere trenger å utvikle ny ideologi som innbyggerne tror på og handler etter. Det trengs å utvikle politikk og retningslinjer som underbygger ideologisk plattform.

Utgangspunkt for en konflikt er ofte stor arbeidsløshet, pengemangel og lav velstand i landet etter krig eller langvarig trussel om krig. Den store polariseringen mellom USA og Sovjet skapte grobunn for politisk polarisering med kommunisme og kapitalisme, planøkonomi og markedsøkonomi.

Formentlig skyldes den skjeve fremstillingen utredningens fravær av historiefaglig ekspertise. De museumsfaglige og lokale nordnorske perspektivene er ivaretatt, mens ikke en eneste kaldkrigshistoriker synes å være konsultert, langt mindre trukket inn i interessent- eller referansegruppen. Dette er både synd og forbausende, etter som det fremgår av utredningen at man er kjent med at kaldkrigshistoriefaglige miljøer finnes både ved UiO og andre steder. Fraværet av historiefaglig kompetanse har gitt seg slike underlige og uheldige utslag som at Geir Lundestads henvisning (s 63) til statsvitenskapelig såkalt realismeteorier som "hevder at det alltid vil være konflikter i det internasjonale systemet," blir grunnlaget for en ambisjon om å lage en utstillingsopplevelse som (s 64) skal "skape en forståelse for hvorfor kald krig oppstår, og hvorfor det er en normaltstand i en verdensordenen" (sic).

Det finnes ingen historiefaglig fasit for hvordan den kalde krigen skal tolkes eller formidles. Utredningens fremstilling av den kalde krigen er imidlertid grunnleggende ufaglig. Heller ikke fremveksten av fredsbevegelsene er tilfredsstillende behandlet. IAKH er bekymret for at et kaldkrigssenter basert på utredningen vil fokusere på militærrelaterte relikvier som er lite egnet til å gi ungdom forståelse av at den kalde krigen var noe langt mer enn et symmetrisk våpenkappløp, nemlig først og fremst en kamp om sinnene. For å få fram dette essensielle aspektet ved den kalde krigen er det å besøke en renoverthangar i Bodø knapt særlig velegnet.

Utredningen tar til orde for å formalisere det kaldkrigsnettverket som er bygd opp rundt Norsk Luftfartsmuseum (NLM), og ber om at nettverket tilføres stillingsressurser til å forske på den kalde krigens samfunnsmessige betydning, "slik at museene i nettverket kan bli attraktive partnere for universitetene og forskningsinstitusjonene, og skape ny forskning som styrker våre (sic) formidlingsoppgaver". IAKH er usikker på om oppbygging av slik kaldkrigsforskning ved NLM er klok ressursbruk. Dersom målet med kaldkrigssenteret er å øke særlig ungdoms interesse for og forståelse av hvorfor det demokratiske Norge kunne ta så aktivt del i den vestlige alliansens politiske og militære opprustning, og hvordan den kalde krigen formet Norge, må fokuset ikke ligge på det materielle eller militære, men på det menneskelige.

Blindern, 23. juni 2016,

Tor Egil Førland
Instituttleder